

СЕКЦІЯ № 4

ПРОБЛЕМИ МІЖГАЛУЗЕВИХ ЗВ'ЯЗКІВ І ВЗАЄМОДІЇ НАУКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ІЗ СУМІЖНИМИ ГАЛУЗЯМИ ЗНАНЬ

В. В. Голіна, д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри кримінології і кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», завідувач сектору дослідження проблем запобігання злочинності Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України

КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

У тезах розглядається питання про місце кримінального законодавства серед заходів запобігання злочинності.

В тезисах рассматривается вопрос о месте уголовного законодательства среди мер предупреждения преступности.

In theses a question is examined about the place of criminal statute among the measures of prevention of crime.

1. У будь-якому суспільстві існує аномія. У суспільстві виникає стан, у якому індивід опиняється у складних соціальних ситуаціях об'єктивно, а нерідко і суб'єктивно, тобто певна частина населення країни (регіону, міста, селища) не має можливості або не бажає керуватися загальноприйнятими правилами. Історично утворюється синдром кримінального потенціалу, іншими словами, створюється упевненість і навіть рішучість вирішувати проблеми, що виникають, злочинним шляхом. Сукупність статистично зареєстрованих злочинних проявів цього потенціалу, який постійно змінюється, дає все ж таки часткове уявлення про те, які прошки населення країни найбільш криміногенні і внаслідок чого вони є такими. Так, наприклад, згідно з проведеним у 2002 р. опитуванням, 34,9 % молодих росіян вважало, що в Росії неможливо жити за законом. Не погодились із таким твердженням близько 10 % респондентів. У решти ви-

никли утруднення з відповіддю. Більш песимістична картина складається за результатами опитування студентів юридичних вузів цієї країни: 45 % опитаних вважають виправданим порушення закону в певних життєвих ситуаціях, 40 % схиляються до думки, що розумна людина завжди знайде спосіб оминати закон, якщо він йому заважає, а 28 % заявили, що вижити у країні в умовах, які склалися, і не порушувати закон практично неможливо¹.

2. Криміногенному потенціалу суспільства протистоїть правова система, зокрема, кримінальне законодавство, яке виконує щонайменше три стратегічні функції: 1) репресивного залякування покаранням та його негативними наслідками необмеженого кола осіб і винувату в учиненні злочину особу; 2) ідеологічного залякування, тобто посилення морального тиску на особу і стимулювання її до правомірної поведінки; 3) припинення злочинної поведінки на певних стадіях злочинної діяльності.

Стратегію репресивного залякування покаранням та його негативними наслідками не слід перебільшувати, оскільки вона діє диференційовано. Наявність кримінального законодавства слугує, зокрема, й меті руйнування впевненості членів суспільства у можливій безкарності у зв'язку з девальвацією принципу невідворотності покарання. Ефективність загального запобігання злочинам за допомогою кримінального законодавства в умовах сьогодення вивчалась нами методом анкетування 678 засуджених, які відбували покарання у виправних колоніях різного рівня безпеки. 80 % проанкетованих осіб становила молодь віком 18–35 років, що в цілому відповідає віковим характеристикам усього контингенту засуджених в Україні. Звертає на себе увагу, що на 54 % респондентів свідомо діяла стратегія репресивного залякування, але вони сподівалися на безкарність, а 22,8 % робили все, щоб уникнути покарання².

У 2009 р. нами також було проведено кримінологічне дослідження з питань забезпечення якості кримінального законодавства у сфері загального запобігання злочинності та практики його застосування. За анонімною анкетною у різних регіонах України було опитано 2 тис. респондентів, з яких 725 чоловіків і 1275 жінок віком від 14 до 70 років. Серед інших були поставлені такі запитання: «Чи утримує людей від вчинення злочинів кримінальне покарання?»; «Чи були у вашому житті випадки, коли ви могли вчинити злочин, але не вчинили його за певними мотивами?». Відповіді поділилися таким чином: на перше запитання позитивно відповіли майже 74 %, негативно – 26 %; на друге запитання – позитивно відповіли 65 %

¹ Малешин, Д. Я. Социокультурные основы российского права / Д. Я. Малешин // Юрид. наука и образование. – Вып. 1. – М. : МГЮА, 2008. – С. 24

² Голіна, В. В. Вдосконалення запобіжної функції кримінального законодавства / В. В. Голіна // Вісн. прокуратури. – 2010. – № 9. – С. 95–103.

і негативно – 35 %. Кожний шостий респондент заявив, що страх перед покаранням утримав його від вчинення злочину. Майже 15 % громадян указали, що вчиненню злочинів перешкождали совість, огида до вчинення злочину, сором перед родичами і близькими¹. Отже, стратегія ідеологічного залякування все ж таки діє. Ця дія підвищується, коли норма права як така тісна пов'язана з іншими чинниками соціальної регуляції – мораллю, ідеологією, звичаями, традиціями та ін. «Чистого» загального запобігання злочинності виключно кримінальним законодавством не існувало і не існує.

Стратегію припинення злочинної поведінки на певних стадіях злочинної діяльності (готування до злочину, замах на злочин, закінчений злочин (статті 13–15 Кримінального кодексу України)) без кримінально-правового забезпечення складно собі уявити. Відповідно до частин 1 і 2 ст. 1 КК України його завданням є правове забезпечення охорони, інакше кажучи, загальнолюдських цінностей від злочинних посягань, а також запобігання злочинам. Для здійснення цього завдання Кодекс визначає, які суспільно небезпечні діяння є закінченими злочинами і які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Отже, кримінальне законодавство створює підвалини для кримінально-процесуальної, оперативнорозшукової, слідчої, у тому числі запобіжної діяльності.

3. Виходячи зі змісту зазначених стратегій, кримінальне законодавство тим самим впливає (хоча і з різними результатами) на поведінку суб'єктів суспільних відносин і в цьому сенсі їх регулює. Соціальна цінність кримінального законодавства прямо пропорційна тому, наскільки воно здійснює свою превентивну, а отже, і регулятивну функцію². Однак і регулятивна, і превентивна функції кримінального законодавства втрачають свою запобіжну ефективність, якщо кількісно-якісні показники злочинності виходять за певні розумні параметри, які визначаються можливостями соціального контролю над нею. Ось чому успішна запобіжна функція кримінального законодавства в системі інших запобіжних заходів напряму залежить від реального втілення у життя кримінологічної політики.

4. Треба мати на увазі, що запобіжна функція кримінального законодавства і його стратегій побудована все ж таки на почутті страху. Але страх – це не тільки негатив, але й засіб підвищення рівня осмислення особою раціональності своєї поведінки, що підтверджується емпіричними дослідженнями. Страх – один із стримуючих чинників уродженої здатнос-

¹ Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні : монографія / за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. – Х. : Право, 2011. – С. 213–214.

² Спиридонов, Л. И. Социология уголовного права / Л. И. Спиридонов. – М. : Юрид. лит., 1986. – С. 117.

ті людей до відхиляючої поведінки, у тому числі до порушення заборон. Це, так би мовити, внутрішня противага генетичній владі інстинкту. У зв'язку з цим запобіжна функція кримінального законодавства багато в чому залежить від його юридичної техніки¹, кримінально-правової і кримінологічної політики держави. Вони взаємопов'язані.

5. Удосконалення запобіжної функції кримінального законодавства передбачає, з одного боку, гуманізацію кримінальної відповідальності, а з другого – її посилення стосовно окремих проявів злочинності.

Слід обережно підходити до гуманізації кримінальної відповідальності, інакше взагалі відбудеться девальвування кримінального права з його охоронною функцією. Безмежна гуманізація повинна мати розумні межі. Це стосується і можливості майбутнього Кодексу кримінальних вчинків. Згадаємо декриміналізацію злочинів проти власності. Такого порушення прав і законних інтересів громадян історія кримінального законодавства не знала.

Підвищення запобіжної функції кримінального законодавства може здійснюватися шляхом створення усічених складів злочинів за окремі злочинні прояви, посилення кримінальної відповідальності за багаторазовий рецидив злочинів та ін.

С. В. Міронов, старший радник юстиції, заступник прокурора Харківської області

ПЕРШОЧЕРГОВІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ПИТАНЬ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

У роботі висвітлюються деякі підходи та шляхи у розвитку кримінального права та вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність у зв'язку із реформуванням кримінальної юстиції.

В работе освещаются некоторые подходы и пути в развитии уголовного права и совершенствования законодательства Украины об уголовной ответственности в связи с реформированием уголовной юстиции.

Some approaches and ways at development of criminal right and perfection of legislation of Ukraine about criminal responsibility in connection with reformation of criminal justice are illuminated.

¹ Панько, К. К. Методология и теория законодательной техники уголовного права России : монография / К. К. Панько. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-та, 2004. – 272 с.